

Hollandsche ontucht en Inlandsche veilheid

Gemengde Indisch-Hollandse huwelijken
in historisch-sociologisch perspectief

Er zijn in Nederland veel echtparen waarbij één van beide partners uit het voormalige Nederlands-Indië komt en de ander in Nederland is geboren en getogen. De wijze waarop vrienden, familie en onbekenden op deze huwelijken reageren, drukt vaak stereotype voorstellingen en verwachtingen uit over Indische of autochtone Nederlanders (door Indische Nederlanders vaak 'Hollanders' genoemd) in het algemeen. Een Hollandse vrouw van 59 die getrouwd is met een Indische Nederlander zegt in een interview:

Ik heb wel vrienden van hem ontmoet die eerst niet durfden te komen want mijn man was met een Hollandse vrouw getrouwd: 'ga maar niet naartoe', zeggen die, 'want met een Hollandse vrouw getrouwd'.

Dit artikel behandelt de wijzen waarop reacties zoals de hierboven geciteerde, te herleiden zijn tot stereotype beelden die zijn ontstaan in de periode dat Hollanders en inheemse bewoners van de Indonesische archipel nog in koloniale verhoudingen tot elkaar stonden. De centrale stelling is dat deze verhoudingen via de overdracht van stereotype voorstellingen tot op zekere hoogte doorwerken in de reacties op 'gemengde' huwelijken tussen autochtone Nederlanders en mensen van Indonesische ('Indische') afkomst in het naoorlogse Nederland. Dit zal worden uitgewerkt door eerst een historische schets te geven van de ontwikkeling van de koloniale verhoudingen en in het bijzonder de seksuele betrekkingen tussen koloniale en inheemsen in het voormalige Nederlands-Indië. Vervolgens worden aan de hand van interviewgegevens uiteenlopende reacties op gemengde Indisch-Hollandse huwelijken besproken. Op deze wijze kan een - althans gedeeltelijk en voorlopig - antwoord worden gegeven op de vraag hoe en in hoeverre in de hedendaagse verhoudingen de erfenis van het koloniale verleden is terug te vinden.

Stereotypen, gemengde huwelijken en groepsverhoudingen

Deze vraagstelling plaatst gemengde huwelijken tussen Hollanders en mensen van Ind(ones)ische afkomst in een historisch perspectief. Een beschouwing van de geschiedenis van gemengde Indisch-Hollandse huwelijken is daarom op zijn plaats, maar niet dan na enkele algemene opmerkingen gemaakt te hebben.

In de dagelijkse praktijk definiëren mensen de groeps grenzen en -verhoudingen met behulp van stereotype beelden. Deze beelden zijn te beschouwen als een weerspiegeling van machtsverhoudingen, en tegelijk als een machtsbron waarmee groepen de verhoudingen ten opzichte van elkaar bevestigen of trachten te veranderen (Blumer 1958; Goffman 1970; Elias & Scotson 1985). Wanneer ongelijke machtsverhoudingen tussen de groepen 'neerslaan' in stereotype beelden waarin de ondergeschikte groep negatief gestigmatiseerd wordt, zal de machtige groep ertoe neigen zich endogaam te sluiten, omdat slechts weinigen zullen willen trouwen met iemand uit een groep die als inferieur wordt beschouwd. In dat geval kunnen de groepsverhoudingen gekarakteriseerd worden als kastenverhoudingen (Weber 1921 en 1923; Van den Berghe 1981).

Sociale afkeuring verhindert echter niet altijd het vóórkomen van gemengde huwelijken. Deze beïnvloeden de stereotype voorstellingen, al was het maar doordat mensen door gemengde huwelijken in hun directe omgeving vaker en directer geconfronteerd worden met leden van de andere groep.

Stereotype beelden die zijn ontstaan in een bepaalde figuratie, kunnen als een sociale erfenis worden doorgegeven aan volgende generaties, en zo een rol blijven spelen in de acceptatie van gemengde huwelijken, ook al zijn de machtsverhoudingen intussen drastisch veranderd. In een studie naar de achtergronden van de acceptatie of afkeuring van gemengde huwelijken is het dan ook van belang om de geschiedenis van de machtsverhoudingen tussen de groepen in ogenschouw te nemen.

De kansen op gemengde huwelijken en de mate van acceptatie ervan worden niet alleen door de (geschiedenis van de) machtsverhoudingen en daarmee samenhangende stereotypen bepaald. De samenstelling en de grootte van de groepen spelen hierin eveneens een rol. Zoals later besproken zal worden, hadden bijvoorbeeld de Hollanders in het koloniale Nederlands-Indië een tekort aan vrouwen, zodat ze waren aangewezen op autochtone vrouwen. De positie die de gemengdbloedige nazaten uit deze verbintenissen kregen, heeft de machtsverhoudingen tussen Hollanders en de autochtone bevolking van Nederlands-Indië drastisch beïnvloed. De invloed

van de groeps grootte op de partnerkeuze, tenslotte, is te illustreren aan de hand van de Nederlands-Indische repatrianten in na-oorlogs Nederland, die, als minderheid in Nederland, zuiver op grond van toeval een grote kans hadden om een Hollandse partner te ontmoeten.

Sociale stratificatie in Nederlands-Indië

Hedendaagse reacties op gemengde Indisch-Hollandse huwelijken verwijzen terug, zo wordt hier verondersteld, naar de koloniale samenleving van Nederlands-Indië waarin grote verschillen in status en macht bestonden tussen Hollanders en de autochtone bevolking. Deze ongelijkheid was al in de vroege zeventiende eeuw ontstaan binnen de muren van de factorijen (versterkte handelsposten) van de Verenigde Oostindische Compagnie op de Indonesische eilanden. Omdat de VOC meende dat trouw aan het protestants christelijk geloof ook trouw betekende aan de Nederlandse Republiek, bevooroordeelde ze christenen ten opzichte van niet-christelijke groepen. Dit betekende echter niet dat alle christenen als gelijken beschouwd en behandeld werden: blanke Europese christenen hadden betere levenskansen dan inheemse christenen en mestiezen of Indo-Europeanen. De factorijen hadden ook inheemse niet-christelijke inwoners, meestal slaven en koelies. Chinezen en Arabieren bezetten als tussenhandelaren veelal de positie van *colonial middlemen* tussen de blanke christelijke elite en de Javaanse bevolking (Wertheim 1964).

Al in de zeventiende eeuw werd daarmee de basis gelegd voor de sociale hiërarchie die feitelijk de gehele koloniale periode bleef bestaan.¹ Maar pas in de negentiende eeuw werd huidkleur een belangrijker status-attriboot dan het geloof. De Britten, die in 1811 Indië bezetten, introduceerden naast bestuurlijke hervormingen een raciaal vertoog waarin de superioriteit van het blanke Europese ras over de Aziatische volken werd verkondigd. Hoewel de Britse bezetting maar vijf jaar duurde, groeide sindsdien het rassenbewustzijn onder de Hollanders. Dat had ook te maken met veranderingen in de verhouding tussen Indië en Nederland. De Nederlandse regering begon meer en directer in te grijpen in het bestuur van de kolonie, waardoor de toestroom van Hollandse ambtenaren, militairen, ondernemers en employés toenam. Het gevolg was dat er een groeiende sociale afstand kwam tussen de Indo-Europeanen en de Hollanders - de *totoks* - en dat de eerste groep in status daalde ten opzichte van de tweede.

In 1854 formaliseerde het Indische gouvernement de rassensegregatie in het Regeeringsreglement. Dit reglement verdeelde de bevolking van Nederlands-Indië in drie juridische categorieën: 'Europeanen' (vooral Nederlan-

ders), 'Vreemde Oosterlingen' (met name Arabieren en Chinezen) en 'Inlanders' (de autochtone bevolking). Alleen Europeanen waren Nederlandse staatsburgers, de overigen waren 'Nederlandse onderdanen niet-Nederlanders' (Heijs 1994). De juridische categorie waartoe men behoorde had grote invloed op de levenskansen; de indeling definieerde onder meer ongelijkheid in loon, toegestane betrekkingen, arbeids-, privaat- en publiekrecht, en kwaliteit van de rechtsbijstand.² Het ging om een ambtelijke constructie, die slechts globaal overeenkwam met de gangbare sociale categorieën. Zo bestond er geen categorie 'Indo-Europeanen'. Een kind van een Europese vader en een Inlandse moeder werd beschouwd als 'Europeaan' wanneer de ouders wettig gehuwd waren of wanneer de vader het kind erkend had. Indo-Europeanen die uit concubinaat geboren waren en die niet door de vader erkend of geadopteerd waren, vielen onder de categorie 'Inlanders'.

Feitelijk ontstond er in de late negentiende eeuw in Nederlands-Indië een kastensamenleving, waarin statusverschillen in hoge mate correspondeerden met verschillen in huidkleur. Binnen de Europese kaste vormde een minderheid van *totoks* de elite en waren de onderlagen vooral gereserveerd voor Indo-Europeanen. De kleine middenstand werd grotendeels ingenomen door 'Vreemde Oosterlingen', terwijl arme en ongeschoolde boeren en arbeiders voornamelijk 'Inlanders' waren.

Indo-Europeanen in de late koloniale tijd

De meeste Indische Nederlanders in Nederland stammen af van de Indo-Europeanen. Om hun houding ten opzichte van gemengde huwelijken met Hollanders te begrijpen, is het nodig iets dieper in te gaan op hun positie in de late koloniale samenleving. In deze samenleving verwezen statussymbolen naar raciale en etnische verwantschap met het blanke ras. De kleur van de huid gold als belangrijkste bewijs van de raciale groep - en daarmee van de stand - waartoe men behoorde, maar Indo-Europeanen konden ook toegang krijgen tot de hogere sociale kringen door zich in opleiding, levensstijl en manieren aan te passen aan de blanke Europese elite (Wertheim 1964, 139; Willems, Cottaar & Van Aken 1990, 36).

Het al of niet hebben van kenmerken die verwezen naar een als minderwaardig beschouwd 'ras' was in de laat-negentiende-eeuwse Indische samenleving van essentieel belang voor de individuele levenskansen. De instabiele positie van Indo-Europeanen bracht een sterke angst voor sociale degradatie teweeg. De sociale premies op een Europees voorkomen en de negatieve consequenties van een status als Inlander, brachten veel Indo-Europeanen ertoe om overeenkomsten met *totok*-Europeanen te benadrukken en verschillen met Inlanders te accentueren (Surie 1971, 46; Cleintuar

1990, 67; Van Hoogevest 1992, 71-75).³ Een huwelijk met een *totok*-Nederlandse partner was uitermate geschikt om de eigen status als lid van de Europese groep te bevestigen.

Rond de eeuwwisseling kwamen Indo-Europeanen nog meer onder druk te staan door groeiende machtskansen van de niet-Europese bevolkingsgroepen. Geconfronteerd met Hollandse minachting en Inlandse naijver, trokken zij zich terug in Indo-Europese verenigingen en schiepen ze een beeld van zichzelf als van een miskende groep die feitelijk bestond uit een beter soort Europeanen dan de *totoks* zelf, en begonnen zij zich te zien als dragers van de Nederlandse cultuur bij uitstek (Wertheim 1964, 139; Cleintuar 1990, 73).⁴

Deze verwantschap werd echter niet wederzijds gevoeld. Bij de soevereiniteitsoverdracht van 1949 werd bekrachtigd dat Indo-Europeanen op grond van hun status als 'Europeanen' Nederlands staatsburgers waren, en werden ze 'Indische Nederlanders'. De Nederlandse overheid trachtte hen nochtans te bewegen om alsnog te kiezen voor de Indonesische nationaliteit. Behalve economische motieven speelde hierbij ook de gedachte een rol, dat Indo-Europeanen niet in de Nederlandse samenleving zouden integreren (Droogleeveer 1994).⁵

Molukkers

Een andere belangrijke minderheidsgroep in Nederland die uit het voormalige Nederlands-Indië afkomstig is, vormen de Molukkers (Ambonezen). Als volk dat reeds door de Portugezen gekerstend was, de zogenaamde 'inheemse christenen', bezetten zij in de koloniale figuratie een speciale positie. Zij werden in de zeventiende eeuw door de Nederlanders bekeerd van het Katholieke tot het Hervormde geloof en vervulden vooral een militaire rol in de uitvoering van het koloniale bestuur. Over het algemeen werden ze tot de 'Inlanders' gerekend en kregen daarmee een lagere groepsstatus dan de Indo-Europeanen. Maar door hun christelijke en militaire identiteit beschouwden ze zichzelf als verwant aan de Hollanders, een beeld dat bevestigd werd door propaganda van het koloniale leger (KNIL) en het gouvernement (Lucassen & Penninx 1994; Van Kaam 1987).

Meer dan waar ook in de Indische archipel kwamen gemengde huwelijken voor op de Molukken. In 1905 sloten daar per duizend huwbare Europeanen zelfs tienmaal zoveel mannen een gemengd huwelijk als op Java (Van Marle 1951/'52, 318). Deze uitwisseling van huwelijkspartners kende een lange traditie: al in 1607 spoorde de VOC haar werknemers aan een Ambonees meisje te huwen. En wat nog opmerkelijker was: in de negentiende eeuw schenen ook Hollandse vrouwen er veelvuldig gemengd te huwen (Van Marle 1951/'52, 318).

De na-oorlogse geschiedenis van de Molukkers in Nederland is bekend. Omdat Molukse KNIL-soldaten tijdens de politionele acties aan Nederlandse zijde hadden gevochten, vreesden ze voor repercussies van het nationalistische Indonesische bewind. Ze weigerden daarom in 1951 te demobiliseren en eisten een onafhankelijke Molukse staat, de Republiek Maluku Selatan (RMS). Hierop verscheepte de Nederlandse regering hen met hun gezinnen onder dienstbevel naar Nederland in afwachting van een definitieve regeling van de Molukse kwestie. De Nederlandse staat heeft zich naderhand nooit sterk gemaakt voor de RMS, waardoor hun verblijf in Nederland niet van tijdelijke aard bleek te zijn, maar permanent. Dit heeft geleid tot diepe rancune onder de Molukkers. Zo ontwikkelden zij zich tot een nauwelijks geïntegreerde minderheid, die grotendeels in aparte woonwijken leeft, afhankelijk is van speciale overheidszorg en het idee van terugkeer cultiveert. Deze zelfgezochte segregatie spreekt de jongste generatie Molukkers echter steeds minder aan (Willems & Cottaar 1989; Wittermans 1991; Steijlen 1996).

Gemengde huwelijken in een veranderende koloniale samenleving

De geschiedenis van huwelijken tussen personen uit de Hollandse en de autochtone bevolkingsgroepen in koloniaal Nederlands-Indië gaat terug tot in de zeventiende eeuw, toen de Verenigde Oostindische Compagnie huwelijkswetgeving hanteerde als element van een pragmatische en strategische bevolkingspolitiek. Het beleid van de VOC werd ingegeven door zorgen om het behoud van haar koloniën in het licht van een vrouwentekort in de Europese bevolkingsgroep. De positie van de Compagnie in de Indonesische archipel werd aanvankelijk gekenmerkt door een hoge mate van autonomie tengevolge van de grote afstand van Nederland, en ten tweede door de voortdurende dreiging die uitging van inheemse vijanden en Europese concurrenten van de VOC.

Een stabiele en loyale bevolking van de factorijen was volgens Jan Pietersz. Coen, gouverneur-generaal van de Nederlandse bezittingen in de Oost, dan ook een noodzakelijke voorwaarde voor behoud van de koloniën. Die bevolking bestond voornamelijk uit mannelijke zeelieden en soldaten. Hierover schrijft Coen in 1620 in een brief aan de Heren Zeventien in Amsterdam:

Wie en weet niet, dat het menschelijcke geslacht sonder vrouwen niet bestaen can? Nochtans schijnt het, dat U.E. sonder die colonie begeeren geplamt te hebben (Colenbrander 1916, 555).

De VOC was het met Coen eens dat vrouwen onmisbaar waren voor een permanente kolonie in Indië, en nam op eigen kosten de verscheping ter hand van ongehuwde meisjes uit Nederland. Later verlieten VOC-bewindslieden dit beleid, omdat zij meenden dat de meisjes hun mannen aanzetten tot smokkel en terugkeer naar Nederland zodra ze enige welstand bereikt hadden (Gelman-Taylor, 1983).

De mannen losten het probleem van het vrouwentekort echter meestal op door inheemse slavinnen als concubine te nemen. Omdat de VOC-gezagsdragers het concubinaat op religieuze gronden afkeurden en bovendien beschouwden als onvoldoende garantie voor een stabiele en loyale bevolking, werd het in 1620 verboden. De Compagnie stimuleerde haar werknemers in de kolonie een gezin te stichten met inheemse vrouwen. Eén overweging was, dat hun kinderen werden geacht een betere overlevingskans te hebben in de tropen dan kinderen van Europese vrouwen. De VOC rekruteerde bij voorkeur ongehuwde werknemers en kocht vrouwen op de Aziatische slavenmarkten, om die vervolgens als bruid aan te bieden. Om de trouw van de echtgenote en haar gemengdbloedige nageslacht te garanderen, werd ze vrijgekocht, gedoopt en opgenomen in de gemeenschap van Europeanen. Wel werd het in Azië geboren verboden naar Nederland te gaan. De gedachte was, dat Hollandse mannen hun inheemse vrouwen en Indo-Europese kinderen niet in de steek zouden laten en daarom minder geneigd waren te repatriëren.

In de zeventiende en achttiende eeuw hebben de inheemse en Indo-Europese vrouwen een grote invloed gehad op de koloniale samenleving in de Indonesische archipel, niet alleen doordat de meeste Hollanders met hen trouwden, maar vooral doordat nagenoeg alle Europese kinderen die in Indië opgroeiden, door inheemse vrouwen grootgebracht werden. De samenleving die hier ontstond, wordt door Gelman-Taylor (1983) een *mestizo culture* genoemd, een mengcultuur die Aziatische en Europese elementen in zich verenigde. Indo-Europeanen behoorden tot de elite van deze samenleving. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat Dirk van Cloon, die in 1732 gouverneur-generaal werd, een Indo-Europeaan was. Het bestaan van de mestiezencultuur toont hoe gemengde huwelijken een samenleving kunnen beïnvloeden.

In de Regeling op de Gemengde Huwelijken van 1896 werd bepaald dat een vrouw die gemengd huwde, aan hetzelfde recht onderworpen werd als haar echtgenoot. Dit betekende dat een Inlandse vrouw die een Hollandse man trouwde, het Nederlanderschap toegewezen kreeg en daarmee in status steeg. Tussen 1870 en 1940 groeide het aantal vrouwen in de Europese bevolkingsgroep twee maal zo snel als het aantal mannen, hetgeen verklaard wordt door het grote aantal Europese mannen dat gemengd huwde.

Een Hollandse vrouw die gemengd huwde, verloor daarentegen haar Nederlandse nationaliteit en werd voor de wet Inlandse, met alle nadelige juridische, financiële en sociale gevolgen vandien (Van Marle 1951/'52, 490 e.v.). De wetgeving sloot aan bij de sociale praktijk waarin Hollandse mannen gewoonlijk gemengd huwden, maar gemengd huwende Hollandse vrouwen konden rekenen op sterke sociale afkeuring van Nederlandse zijde. Ook huwelijken tussen Hollandse vrouwen en Indo-Europese mannen, die voor de wet niet 'gemengd' waren, werden als abnormaal beschouwd.

Een huwelijk van een man met een vrouw uit een lagere stand zonder dat de man daardoor statusverlies lijdt, wordt een hypergaam huwelijk genoemd. Weber (1923, 43) verklaart het voorkomen van hypergamie in kastensamenlevingen uit een tekort aan vrouwen in de machtigste etnische groep, die immers in oorsprong gewoonlijk bestaat uit veroverend binnentrekkende mannelijke krijgers. Ook in Indië was een tekort aan Hollandse vrouwen. Door gemengde huwelijken van *totok* vrouwen te ontmoedigen, konden Hollandse mannen de concurrentie om de schaarse Hollandse vrouwen beperken.

Een andere verklaring voor de afkeuring van gemengde huwelijken van Hollandse vrouwen in de negentiende eeuw verwijst naar de toen heersende opvatting dat de vrouw haar man moest dienen. Een huwelijk tussen een *totok*-Nederlandse vrouw en een Inlandse man betekende een verwarrend geval van statusincongruentie, waarmee zowel het idee van de blanke als dat van de mannelijke superioriteit in gevaar werd gebracht. Een derde verklaring tenslotte zou gezocht kunnen worden in jaloezie. Stereotype beschrijvingen van Indo-Europese mannen in negentiende-eeuwse Indische romans geven hen gewoonlijk weer als indolent (lusteloos, traag), maar zeer aantrekkelijk, lenig en muzikaal (Cottaar & Willems 1987, 125-126). Het is niet onvoorstelbaar dat Hollandse vrouwen zich aangetrokken voelden tot Indo-Europese mannen die dergelijke stereotypen leken te bevestigen, en dat dit jaloezie opriep bij Hollandse mannen.⁶

Omdat Hollandse mannen een ongemengd huwelijk prefereerden boven een gemengd huwelijk, maar Hollandse vrouwen schaars waren, bleef het concubinaat tot in de twintigste eeuw de belangrijkste seksuele samenlevingsvorm voor Hollandse mannen. Door een inlandse of Indo-Europese vrouw als concubine te nemen, hielden ze de mogelijkheid open om later alsnog te trouwen met een Hollandse vrouw. In concubine-relaties kwamen machtsverhoudingen tussen de seksen overeen met machtsverhoudingen tussen de verschillende bevolkingsgroepen. Tot halverwege de negentiende eeuw konden blanken bij hun inheemse slavinnen kinderen verwekken zonder te hoeven trouwen, daarna stonden de Hollandse man en zijn concubine gewoonlijk in een verhouding van werkgever en huishoudster.

Tussen 1870 en 1925 steeg het percentage gemengde huwelijken, terwijl een daling optrad in het aantal erkenningen van buitenechtelijk geboren kinderen, wat wijst op een afname van het aantal concubinaten (Van Marle 1951/'52). Naarmate Indië meer gepacificeerd werd en de werkgelegenheid er voor Hollanders groeide, kwamen er ook meer Hollandse vrouwen naar de kolonie. Hollandse damesverenigingen in Indië keurden het concubinaat af (zie o.a. Gelman-Taylor 1983). Bovendien werden in deze periode de machtsverschillen tussen Hollanders en Inlanders wat minder groot. Waarschijnlijk geneerden Europese mannen zich daarom minder om te trouwen met een 'inlandse' vrouw. Tegelijkertijd riepen Indonesische nationalistische en islamitische bewegingen de Inlandse vrouwen op om niet in te stemmen met een ongehuwde verhouding zonder huwelijksbelofte (Van Marle 1951/'52, 491; Wertheim 1964, 153). Rond 1925 begon ook het percentage gemengde huwelijken te dalen. Toen was het vrouwentekort in de Europese bevolkingsgroep zodanig aangevuld, dat een gemengd huwelijk minder noodzakelijk was.

Geadopteerde kinderen die uit ongehuwde interracial verhoudingen geboren werden, kregen vaak de omgekeerde achternaam van hun vader: Rhemrev in plaats van Vermehr, Esreteip in plaats van Pieterse, en de machtige familie Van Riemsdijk bracht vele Kijdsmeirs voort (Van Marle 1951/'52; Surie 1971; Gelman-Taylor, 1983). De raciale waarderingschaal die *totoks* in Nederlands-Indië hanteerden, verhinderde hen om hun kinderen uit gemengde ongehuwde verhoudingen de eigen achternaam te geven. Volgens het christelijk gedachtengoed waren buitenechtelijke verhoudingen zondig en kinderen die daaruit voortsporen derhalve kinderen van zonde (Beets 1994, 70). Eén en ander wordt duidelijk verwoord in het gereformeerde dagblad *De Standaard* van 9 juli 1876:

De Indo-Europeaan is een diep ongelukkig voortbrengsel van Hollandsche ontucht en Inlandsche veilheid. (Van Marle 1951/'52, 487)

Onderzoeksvragen en methoden

Het historisch overzicht kan in vijf punten worden samengevat:

1. In de koloniale figuratie namen Indo-Europeanen een ambivalente positie in, die statusonzekerheid met zich meebracht. Onder druk van deze situatie identificeerden zij zich met de heersende Hollandse groep.
2. Molukkers kennen al een lange traditie van gemengd huwen, maar de recente geschiedenis van deze groep in Nederland heeft aanleiding gegeven tot rancune en wantrouwen ten opzichte van Hollanders.

3. In koloniaal Nederlands-Indië hadden Molukkers als 'Inlanders' minder status dan Indo-Europeanen. In naoorlogs Nederland heeft de afzondering van Molukkers de beeldvorming over deze groep ongunstig beïnvloed.

4. In de koloniale samenleving werden gemengde huwelijken van Hollandse vrouwen afgekeurd, terwijl Hollandse mannen veelvuldig gemengd huwden.

5. De stratificatie in de Nederlands Indische samenleving was gebaseerd op een raciale hiërarchie, die in Nederland formeel afwezig is. De ouders van Hollandse mensen die de eerste decennia na de dekolonisatie trouwden met Indische of Molukse partners, zijn echter grootgebracht met stereotypen uit de koloniale tijd. Naarmate nieuwe generaties opgroeien in de postkoloniale situatie, worden deze stereotypen minder actueel.

Deze conclusies uit het historisch overzicht geven aanleiding tot de volgende hypothesen ten aanzien van hedendaagse reacties ten opzichte van gemengde huwelijken door Hollanders, Indische Nederlanders en Molukkers:

1. De meeste Indische Nederlanders hebben een voorkeur voor een Hollandse partner.

2. De meeste Molukkers keuren gemengde huwelijken af.

3. Hollanders accepteren een huwelijk met een Indische partner over het algemeen gemakkelijker dan met een Molukse partner.

4. Bij oudere gemengde echtparen is de weerstand van de Hollandse familie groter wanneer de man een Indische Nederlander of Molukker is, dan wanneer de man Hollands is.

5. Oudere gemengde echtparen ondervinden meer weerstand van de Hollandse familie dan jongere.

Deze hypothesen kunnen door de kleine schaal van het onderzoek niet nauwkeurig worden getoetst; veeleer doen ze dienst als leidraad voor de bespreking van de onderzoeksbevindingen. Om na te gaan hoe en in welke mate koloniale beelden doorwerken in de acceptatie van huwelijken van Hollanders met Indische of Molukse partners, koos ik voor een inventariserend onderzoek, waarin gepoogd wordt te achterhalen welke de variatie is in de reacties op deze huwelijken.

Deze onderzoeksopzet vereist kwalitatieve methoden en technieken. Daartoe werden semi-gestructureerde interviews afgenomen met beide partners van twintig gemengde echtparen; in totaal zijn dus veertig informanten geïnterviewd. In de interviews vroeg ik naar de acceptatie van het huwelijk door vrienden, familie en schoonfamilie, en door mensen uit de wijdere omgeving: burens, kennissen, collega's, vreemden. Andere onderwerpen die tijdens het gesprek aan bod kwamen, waren de zelfbeelden en stereotype

beelden over de groep van de partner en de vraag of de reacties in de loop van de tijd zijn veranderd.

De respondenten werden benaderd via kennissen, op een Pasar Malam en door middel van een advertentie in de *Moesson*.⁷ Om een zo groot mogelijke variatie te bereiken, trachtte ik ongeveer evenveel oudere als jongere echtparen te interviewen en evenveel paren met een Hollandse man als met een Hollandse vrouw. Er zijn negen interviews afgenomen met echtparen die zich vóór 1964 verloofden, en elf interviews met jongere echtparen. Zes van de geïnterviewde paren waren Moluks-Hollands, de overige Indisch-Hollands. Van negen echtparen was de man Hollands, van elf echtparen de vrouw.⁸

Reacties op gemengde huwelijken

Uit de gevoerde gesprekken komen een aantal typische reacties op gemengde huwelijken naar voren van Indische Nederlanders, Molukkers en Hollanders. De verschillende stereotype zelf- en anderbeelden die hieruit blijken, komen achtereenvolgens aan bod.

Indische Nederlanders

Met betrekking tot het zelfbeeld van Indische Nederlanders valt de sterke nadruk op die de Indische informanten leggen op de noodzaak om zich aan te passen aan de Nederlandse samenleving. De strekking is steeds hetzelfde: wanneer je in Nederland woont, moet je je aanpassen aan de Nederlandse gewoonten. Ter illustratie een uitspraak van een Indische man:

En je bent in Néderland. Je moet, je móet je gaan integreren. Anders zonder je af en word je een zonderling. (Indische man, 65 jaar)

Er zijn verschillende oorzaken die dit sterke gevoel te moeten integreren in de Nederlandse samenleving kunnen verklaren. Eén verklaring gaat terug op de koloniale figuratie. In het begin van de twintigste eeuw stonden Indo-Europeanen onder grote druk om zich aan te passen aan Hollandse maatstaven en zich te distantiëren van de Inlanders. Al in Nederlands-Indië kenden Indo-Europeanen dus de neiging om de Nederlandse gewoonten over te nemen; toen ze naar Nederland gingen bleef deze neiging bestaan. Deze verklaring is plausibel, maar wordt door de respondenten zelf nauwelijks bevestigd. Slechts één man verwees ernaar:

Waar een kleine Indischman het meest bang voor was, was dat ie vergeleken zou worden met een inlander. Die in de kampong thuishoorde. (Indische man, 67 jaar)

Een tweede verklaring gaat terug op de gewelddadigheden die de Indische Nederlanders in Indië hadden ondergaan tijdens de Bersiapperiode, de chaotische tijd na de Japanse bezetting. Degenen die het slachtoffer waren geworden van het anti-Nederlandse geweld van Indonesische nationalisten, verlangden ernaar in een nieuwe omgeving een rustig leven op te bouwen. Ze hoopten in de toekomst gewelddadige uitbarstingen tegen hen te kunnen ontlopen door zo min mogelijk op te vallen.

Ter verklaring van de betrekkelijk geruisloze opname van de Indische Nederlanders in de Nederlandse samenleving wordt er vaak op gewezen dat zij er snel in geslaagd zijn om een stabiele plek op de arbeidsmarkt te bemachtigen. In de jaren vijftig groeide de werkgelegenheid snel, met name in de dienstensector. Veel Indische Nederlanders hadden al werkervaring in de overheid en hun toetreding tot de Nederlandse arbeidsmarkt kwam dus op een gunstig moment. Dit heeft bijgedragen aan hun redelijk snelle en succesvolle integratie in het arbeidsbestel, een ontwikkeling die aanvankelijk allesbehalve verwacht werd.⁹

Een opvallend kenmerk van het Indische zelfbeeld is de presentatie van zichzelf als een groep die beschaafder is en moreel hoger staat dan de Hollanders. De volgende twee citaten zijn illustratief:

Men gaat ervan uit dat Nederlanders eigenlijk groffe mensen zijn. Dat eigenlijk de beschaving alleen maar een omhulsel is. Voor de rest hebben zij geen innerlijke beschaving. Daar zijn Indischen van overtuigd. De Hollanders zijn groffe mensen. (Indische man, 67 jaar)

Het criminaliteitscijfer is bij ons het laagst. Dus staan wij op ethisch en moreel gebied op een veel hoger plan dan de gemiddelde Nederlandse bevolking. (...) Zij wilden meteen naar de hoeren en drinken, dat deden wij niet. Op de één of andere manier hadden we onszelf meer onder controle, onze zelfbeheersing is groter, laat ik het zo zeggen. (Indische man, 69 jaar)

Dit beeld is mogelijk een uitvloeisel van de al eerder genoemde druk die Indo-Europeanen voelden om Hollandser te zijn dan de Hollanders zelf:

Maar ik zei wel 'Wat hebben jullie eigenlijk voor de rood-wit-blaauwe vlag gedaan? Geen flikker, ik wel' zei ik dan, 'Ik ben méér Nederlander dan jullie allemaal tegelijk hoor.' Maar dat wisten ze ook. (Indische man, 69 jaar)

Het zelfbeeld van de hogere innerlijke beschaving van Indische Nederlanders zou een vorm van compensatie kunnen zijn voor het feit dat de Hol-

landers hen niet als gelijken erkenden, hoewel ze zich aan de Hollandse normen aanpasten en aanspraak maakten op gelijke status. Maar misschien ook gaat het terug op een veel ouder beeld van de onbeschaafde Hollander. In de zeventiende eeuw beschouwden de Javaanse vorsten de Hollandse gezanten als onbeschaafde barbaren, die stonken naar alcohol en zweet (Wertheim 1964, 55 en Gelman-Taylor 1983, 171).

De Hollandse arrogantie waar Indische Nederlanders zich in Indië zo aan ergerden, bleek in Nederland veel minder. Zo vertelt een Indische man over hoe hij in het Nederlandse leger tot zijn grote verbazing ontdekte dat de Hollandse soldaten heel 'gewoon' waren:

Dat waren gewone jongens, die hadden helemaal geen kapsones! (Indische man, 69 jaar)

Veel Indo-Europeanen waren in Indië opgegroeid met de koloniale noties van rassenhiërarchie. Voor hen moet het in Nederland een nieuwe gewaarwording geweest zijn dat Hollanders hen bedienden in restaurants, in hotels hun koffers droegen, of hun ondergeschikten werden op het werk.

Over de verdeling van huwelijkskeuzes van Indische Nederlanders zijn weinig precieze gegevens beschikbaar, maar aangenomen mag worden dat velen van hen na hun vestiging in Nederland met een Hollandse partner zijn getrouwd (Surie 1971; Ellemers & Vaillant 1985; Lucassen & Penninx 1994). In 1957 huwde volgens een onderzoek 54 procent van de Indo-Europeanen in Nederland buiten de eigen groep (Hondius 1999, 188), en er zijn 'aanwijzingen dat zo'n tweederde van de kinderen van Indische Nederlanders een niet-Indische partner heeft' (Ellemers 1994, 92).¹⁰ Ook de informanten meenden dat veel Indische jongens en meisjes zijn getrouwd met een Hollandse partner.

Volgens een Indische man hadden sommige oudere Indische Nederlanders het idee dat Indische jongeren een Hollandse partner huwden om 'omhoog te trouwen':

D'r waren wel Indische families die dachten dat een Indische jongen die met een Hollands meisje trouwde of andersom, dat die dat deed om hogerop te komen. Dat is een frustratie, een minderwaardigheidsgevoel dat bestaat. (Indische man, 67 jaar)

In Nederland komt deze voorkeur voor Hollandse partners nog steeds voor. Bij mijn respondenten ben ik deze reactie, een extra positieve waardering door Indische ouders voor de Hollandse afkomst van hun schoondochter, echter maar éénmaal tegengekomen. Richard, een Indische man van 69

jaar, benadrukte dat zijn ouders het zeer waardeerden dat hij met een Hollandse was getrouwd, omdat dat voor hen 'prettig was voor de integratie'. In de koloniale samenleving was een huwelijk met een Hollandse partner bovendien aantrekkelijk, omdat kinderen met een blanke huid er betere maatschappelijke kansen kregen dan donker getinte kinderen. Sandra, de vrouw van Richard, meent dat deze specifieke motivatie het enthousiasme van haar Indische schoonouders althans deels verklaart:

Ik denk dat die ouwe Indo's voorzichtig een soort idee van 'rasverbetering' hebben. Dat ze denken van nou met een Hollands meisje getrouwd, dat gaat de goeie kant op, we moeten zo wit mogelijk worden, begrijp je? Zo van 'jullie zijn een bruin intermezzo, hier worden jullie hoe langer hoe witter, en op een gegeven moment is 't weg.' (Hollandse vrouw, 59 jaar)

Het zou echter verkeerd zijn om te veronderstellen dat Indische Nederlanders alleen maar Hollandse schoonzons of -dochters in de familie zouden willen hebben. Door alle gemengde huwelijken menen sommige Indische Nederlanders juist dat de Indische identiteit te snel verdwijnt. Met name het laatste decennium krijgen Indische Nederlanders het gevoel teveel nadruk te hebben gelegd op integratie. In totaal vertelden drie Indische informanten dat hun ouders aanvankelijk aarzelden het gemengde huwelijk van hun kinderen te accepteren omdat de partner Hollands was. Een Hollandse vrouw vertelt dat Indische kennissen van haar man haar niet accepteerden, omdat ze liever 'onder elkaar' trouwden:

Een aantal van de Indische kennissen van mijn echtgenoot die vonden het maar jammer dat hij met een Hollands meisje trouwde als er zulke leuke Indische meisjes waren. Die bleven dus weg. (...) Ze deden gewoon vervelend. Want ze zeiden 'Er zijn zoveel leukere Indische meisjes, wat moet je met die Hollandse Trien?' (Hollandse vrouw, 65 jaar)

Vijf van de veertien Indische informanten vertelden dat hun ouders 'normaal' - niet uitgesproken positief, noch uitgesproken negatief - reageerden op hun huwelijk. De andere Indische ouders hadden bedenkingen tegen het voorgenomen huwelijk van hun kind om uiteenlopende redenen: het meisje was geen maagd meer (2x), de man had niet genoeg geld of aanzien (2x), de dochter werd nog te jong geacht om zich te binden (1x), en een rooms-katholieke Indische vader had bezwaar tegen het protestantse geloof van zijn schoonzoon.¹¹ In geen van de gevallen waren de bedenkingen en bezwaren overwegend: er is niet éénmaal sprake geweest van een ernstig verstoorde relatie met de Indische ouders vanwege de partnerkeuze van de informanten.

Concluderend kan gezegd worden dat de hypothese, dat Indische Nederlanders over het algemeen een voorkeur zouden hebben voor Hollandse partners, slechts gedeeltelijk gesteund wordt door de uitspraken van de geïnterviewden. Over het algemeen roepen gemengde huwelijken geen sterke reacties op bij Indische ouders. Ook uit kwantitatieve gegevens blijkt dat huwelijken met een Hollandse partner voor Indische Nederlanders heel gewoon zijn. In de steekproef wordt slechts éénmaal een extra positieve reactie genoemd vanwege de Hollandse afkomst van de schoondochter, tegen drie informanten die zeiden dat Indische familieleden of kennissen liever zagen dat Indo's onder elkaar trouwden om de eigen groepsidentiteit te bewaren, en zes ouders die om uiteenlopende andere redenen bedenkingen hadden tegen het huwelijk. De analyse van de zelf- en anderbeelden van Indische Nederlanders toont wel een sterke positieve gerichtheid op de Nederlandse samenleving. Opvallend hierin is de nadruk op integratie en aanpassing in combinatie met de zelfpresentatie als groep die beschaafder is dan de Hollanders.

Molukkers

Een verschil tussen de Indische en Molukse stereotype voorstellingen over Hollanders is dat het Molukse beeld van Hollanders beïnvloed is door hun woede over de manier waarop zij in 1951 naar Nederland zijn gehaald en het daaropvolgende uitblijven van Nederlandse initiatieven met betrekking tot de RMS:

Die Molukse mensen die voelen zich toch ergens belazerd door de Nederlandse regering. Die zijn natuurlijk ergens het bos in gestuurd. Die zijn naar Nederland toegekomen als KNIL-militair en die zijn in kampen terechtgekomen. En ik weet niet wat ze hun allemaal beloofd hebben, maar daar is dan weinig van terechtgekomen. (Molukse man, 81 jaar)

Wat in het Molukse zelfbeeld, anders dan bij de Indische Nederlanders, ontbreekt, is de presentatie van zichzelf als een beschaafder volk dan het Hollandse. Beschaving was voor Molukkers, als militairen, een minder centrale waarde dan voor Indo-Europeanen, die gewoonlijk in overheidsdienst werkten.

Meestal worden de Molukkers in Nederland beschreven als een groep die het idee van terugkeer naar de Molukken levend houdt en die de eigen culturele identiteit conserveert zoals deze was op het moment van aankomst in Nederland (Willems & Cottaar 1989, 19). De door mij geïnterviewde Molukkers kijken af van dit beeld. Zij zeiden zich verbonden te voelen met de Molukse gemeenschap en cultuur, maar gaven duidelijk te

kennen te willen integreren in de Nederlandse samenleving. Volgens een Hollandse vrouw, getrouwd met een Molukse man, geldt dit voor de meeste Molukkers die met een Hollandse getrouwd zijn. Ze zijn volgens haar 'verhollandst'.

Volgens Willems en Cottaar (1989, 45) beschouwen veel Molukkers niet-gemengde huwelijken als gunstig voor de eenheid van de Molukse gemeenschap. Een traditioneel Moluks huwelijk moet passen binnen complexe allianties van families, stammen, dorpen en krijgsgenootschappen (Wittermans 1991). Hierdoor zijn er soms jarenlange onderhandelingen nodig tussen alle betrokken groepen voordat zo'n huwelijk wordt goedgekeurd. Een Molukse man van zeventig jaar bevestigde dat sommige Molukkers nog streng vasthouden aan deze traditionele huwelijksconventies om te tonen dat zij goede Molukkers zijn. Volgens een Hollandse man, getrouwd met een Molukse, maken de lange onderhandelingen het voor jongere Molukkers juist aantrekkelijk om te trouwen met een Hollandse partner, omdat die buiten de traditionele overlegstructuren vallen.

Eerder kwam aan de orde dat veel oudere Molukkers zich bedrogen voelden door de Nederlandse overheid en de droom van een onafhankelijke Molukse staat levend houden. Het is niet verwonderlijk dat het voor hen een teleurstelling is wanneer hun zoon besluit te trouwen met een Hollands meisje.¹² Een Molukse man vertelde dat zijn huwelijk met een Hollandse werd beschouwd als verraad aan de Molukse zaak:

Nee, in het begin ook, je trouwt met blanke. Ja, 'waarom moet je met een blanke trouwen?' Met die Ambonese politiek met Ambon vrij enzo, als je dan eenmaal met een Hollandse trouwt, voelen zij zich verraden. (...) En dat was een hele ramp voor mij, want die Ambonezen beschouwen mij als een verrader. (Molukse man, 70 jaar)

Wat bij de Molukse acceptatie van gemengde huwelijken in de jaren vijftig zeker meespeelde, was de gedachte dat het verblijf in Nederland slechts tijdelijk zou zijn. Molukse ouders van mannen die trouwden met een Hollandse, vreesden dat hun zonen omwille van hun vrouwen niet meer mee terug zouden willen gaan naar de Molukse republiek:

Maar als gemeenschappelijk, ja, we dachten we zitten hier voor tijdelijk. Weet je, en dan zeiden ze van 'goh, wat wil je met een Hollandse vrouw straks in de Molukken' (Molukse man, 70 jaar)

Deze reactie kwam driemaal voor bij de oudere echtparen. Bij een ander echtpaar stuitte het huwelijk op weerstand omdat de Hollandse vrouw gehandicapt was. De twee jongere Moluks-Hollandse echtparen die geïnter-

viewd zijn kregen niet te maken met het wantrouwen tegen Hollanders dat Molukkers uit de 'eerste generatie' wel tegenkwamen.¹³ Ook Willems en Cottaar (1989, 45) menen dat het voor jongere Molukkers normaler is om gemengd te huwen dan voor ouderen het geval was.

Concluderend: de interviewgegevens wijzen op verschillen in waardering van gemengde huwelijken tussen Molukkers en Indische Nederlanders. Bij Indische Nederlanders ontbreekt het wantrouwen van de eigen familie jegens een Hollandse partner dat oudere Molukkers wel ondervonden. Een belangrijke factor die bij dit wantrouwen meespeelde, was de gedachte dat de Molukkers slechts tijdelijk in Nederland zouden verblijven. Ook verschillen Molukkers en Indische Nederlanders in de beelden die ze van Hollanders hebben. Dit houdt verband met de wijze waarop Molukkers behandeld zijn door de Nederlandse regering tijdens en na de dekolonisatie. Bij oudere respondenten is nog woede waar te nemen over de Nederlandse houding ten opzichte van de RMS. Een ander verschil is dat Molukse informanten zichzelf niet presenteren als een beschaafdere groep dan de Hollanders.

Hollandse voorstellingen over Indische Nederlanders en Molukkers

Hoewel gemengde huwelijken in Indië al eeuwen lang veel voorkwamen, kenden de meeste Nederlanders omstreeks 1950 geen mensen met een andere huidkleur. Vaak wisten ze niet waar de Indische Nederlanders vandaan kwamen, begrepen ze niet waarom ze naar Nederland waren gekomen, en dachten ze dat het om 'Inlanders' ging. Ook de Molukkers baarden veel opzien. Een Molukse man vertelde hoe hij bij zijn aankomst in Weert in 1951 bestormd werd door de dorpelingen, die allemaal zijn haren en huid wilden aanraken en stomverbaasd waren dat hij Nederlands sprak.

Veel informanten vertelden dat Hollandse meisjes zich in de jaren vijftig en zestig bijzonder aangetrokken voelden tot Indische en Molukse jongens. Ter illustratie twee citaten:

De Hollandse meisjes waren best wijs met die Indische jongens. En dat waren natuurlijk ook best hele zachtaardige, lieve jongens hè? (...) En ze zagen er toch wel goed uit, vond ik hoor. Ja, het is misschien een kwestie van smaak, maar ik vond dat ze er allemaal wel goed uitzagen. (Hollandse vrouw, 60 jaar)

Die mannen uit het Oosten dat waren natuurlijk heel romantische mannen! Hè? Werd er altijd gezegd. (Hollandse vrouw, 65 jaar)

Waarschijnlijk is het dus niet zo dat het grote aantal gemengde huwelijken tussen Indische mannen en Hollandse vrouwen alleen maar verklaard kan worden doordat Indische Nederlanders een Hollandse partner zouden verkiezen boven een Indische: het lijkt er sterk op dat veel Hollandse meisjes de voorkeur gaven aan Indische en Molukse jongens boven hun Hollandse leeftijdgenoten. Hollandse jongens voelden zich hierdoor bedreigd, waardoor tot in de jaren zeventig vechtpartijen met Indische en Molukse jongens niet ongewoon waren (Lucassen & Penninx 1994, 142; Hondius 1999, 193). Veel informanten kunnen zich deze vechtpartijen nog goed herinneren, en de toenmalige concurrentiestrijd om de Hollandse meisjes vult Indische en Molukse mannen nog steeds met enige trots, zoals blijkt uit deze twee citaten:

Kijk want al die meisjes, wij zijn als stróóp voor die meisjes in het begin!
(Molukse man, 70 jaar)

Dat wij met een paar Hollandse meisjes gaan en de jongens die nemen het niet!
(lacht) Ja, en dan krijg je een vechtpartij hè? (...) Dan ga je naar de stad toe, en dan ga je zo met een meisje om, en dan zijn die buurtjongens jaloers dat je met die meisjes omgaat. (Molukse man 67 jaar)

In koloniale stereotypen werden Indo-Europeanen beschreven als knap, muzikaal en soepel. De overeenkomsten met de volgende uitspraak van een Hollandse man over Indische jongens zijn treffend:

Ja, dat heeft ook te maken met eh ze zijn soepel, meestal zijn ze muzikaal, en ze zien er goed uit en ja, eerlijk is eerlijk. (Hollandse man, 49 jaar)

Dit beeld werd versterkt door de 'Indo-rock', die in de jaren vijftig en zestig populair werd (Mutsaers 1995).

Opvallend is dat alle Molukse informanten zeiden zich regelmatig bekeken te voelen of opmerkingen te krijgen, tegen slechts de helft van de Indische informanten. Een verschil in uiterlijk kan hierbij een rol spelen: Molukse mensen hebben in het algemeen een donkerder huidkleur dan Indische mensen. Hierdoor vallen ze Hollanders meer op. Daarnaast lijkt het erop, dat Molukkers meer te maken hebben gekregen met negatieve beeldvorming dan Indische Nederlanders. De afzondering van Molukkers in eigen woonwijken, hun gebrekkige arbeidsparticipatie en hun wens van terugkeer naar de Molukken hielden de groep herkenbaar en deden het beeld ontstaan dat Molukkers niet wensten te integreren.

Bovendien hadden sommige informanten het idee dat Hollanders bang zijn voor Molukkers, die zij als agressief en vechtlustig beschouwen. Dit

beeld is al in de koloniale tijd ontstaan. In negentiende-eeuwse tijdschriften voor officieren van het KNIL worden Amboneze soldaten herhaaldelijk genoemd, niet alleen om hun trouw, maar vooral om hun dapperheid en felheid in het man-tegen-man gevecht (Van Kaam 1987). De school- en treinkapingen door Molukse jongeren die Nederland halverwege de jaren zeventig in hun ban hielden, hebben het beeld van de agressieve Ambonees nieuw leven ingeblazen. Een Molukse vrouw vertelt over de reactie van haar vrienden, toen die tijdens de kapingen hoorden dat zij Molukse was:

Toen in de tijd van die treinkapingen, dan vroegen mensen wel eens, of ik een Molukse was. Dan zei ik dat, zo van ja, ik ben een Molukse. 'Oh!' dus dat ze dan heel vreemd opkeken, zo, en eentje, één vriendin die zei 'maar jij bent toch helemaal niet agressief?' (Molukse vrouw, 46 jaar)

Tijdens de gijzelingsacties van de jaren zeventig merkten enkele Indische informanten dat ze verward werden met Molukkers. Ineens behandelden Hollandse mensen hen met wantrouwen.

Hollandse afwijzing en acceptatie van gemengde huwelijken

De antwoorden van informanten op vragen over de acceptatie door de Hollandse familie zijn onderverdeeld in vijf categorieën. De categorieën worden onderscheiden naar het overheersende argument waarop de aanvankelijke reactie van de Hollandse ouders wordt gebaseerd. De afwijzende reacties komen als eerste aan bod, gevolgd door de accepterende.

A. Vooroordeel tegen donkere schoonzoon: 'Mijn dochter met een zwarte'
Er zijn Hollandse familieleden die in eerste instantie afwijzend staan tegenover een huwelijk met een Indische of Molukse partner om geen andere aanwijsbare reden dan dat de partner Indisch of Moluks is. Deze categorie van reacties komt zowel in de 'oude' als in de 'jongere' groep voor, maar alleen bij gemengde huwelijken van een Hollandse vrouw met een Indische of Molukse man. Dit is de reden dat ik dit type reactie het motto 'mijn dochter met een zwarte' heb meegegeven.

In 1954 was de komst van vele Indische Nederlanders naar Nederland de aanleiding tot een serie artikelen over gemengde huwelijken in *Bouwen en Bewaren*, een tijdschrift voor gereformeerde meisjesverenigingen. De serie begint met een ingezonden brief van iemand, die met 'bezorgdheid' gadeslaat dat 'hier te lande in steeds toenemende mate vermenging door huwelijk met kleurlingen plaats heeft', en vreest voor 'het grote gedegeneerde bevolkingscontingent' dat zal ontstaan als men dit 'voortwoekend kwaad' niet de halt toeroept.¹⁴ Bruins, die in het tijdschrift op deze brief

reageert, ontkent dat rasvermenging noodzakelijk tot degeneratie van het ras zal leiden. Echter, zo vervolgt Bruins, een gemengd huwelijk is onwenselijk, want

Geen van beiden zullen zich op de duur gelukkig voelen, omdat de verschillen te groot zijn! Er zijn *grenzen* in de geschapen wereld, grenzen die niet straffeloos kunnen worden overschreden. (...) Maar nog veel sterker zal ik de omgang af-raden van een blank meisje met een Chinees of een neger, omdat dit helemaal *andere* mensen zijn (Bruins, 32 (1954): 33, 517. Cursiveringen origineel).

De gedachte, dat een huwelijk met iemand met een andere huidkleur onwenselijk zou zijn omdat het 'helemaal andere mensen zijn', werd zeker gedeeld door de moeder van Janneke:

De eerste keer dat ik samen ben gaan wandelen van 'oh je wordt straks vermoord met een mes dan word je in de duinen gevonden enzo, dat doen die lui', en er zijn dingen bij geweest die héél erg waren. De eerste Sinterklaas kreeg ik een banaan met een zwart poppetje en een wit poppetje drop, met een mooi gedicht dat dat er ook bloemetjes zijn die schikken en dat bepaalde soorten niet kruisen. (Hollandse vrouw, 65 jaar)

De moeder van Janneke wees haar schoonzoon niet af om zijn gedrag of sociaal-economische positie, maar omdat hij een Indische Nederlander was. Voor Hollandse ouders die het huwelijk van hun dochter om deze reden afwijzen, zijn verschillen in huidkleur en in cultuur min of meer synoniem. Ze smelten samen in een schrikbeeld van een blank meisje met een zwarte man, wier huwelijk zou stranden omdat de verschillen te groot zouden zijn, zoals verwoord in het volgende citaat:

Want eerst hadden we toen vreselijke strubbelingen hè? 'Wat moet je met die man en wat voor toekomst ga je tegemoet,' en noem maar het maar op! Het was natuurlijk een verschrikking dat ik met zo'n zwarte ging hè? Ja, dat was een hele trammelant. (...) Er is nog een heel gesprek met me geweest, van wat moet je ermee, en het is een heel ander volk, ze hebben heel andere gewoontes natuurlijk. (Hollandse vrouw, 65 jaar, getrouwd met Molukse man)

Afgezien van de angst dat de verschillen in mentaliteit en gewoonten te groot zouden zijn voor een gelukkig huwelijk, speelde bij Moluks-Hollandse huwelijken ook de angst mee dat de man het meisje mee zou nemen naar de Molukken. Onder de 'latere' echtparen is er ook één waarbij de man als schoonzoon op grond van huidkleur wordt afgewezen. Hier speelde niet de angst mee dat de man terug zou willen naar de Molukken. De

Hollandse vader beschouwde alle allochtonen als vreemden die niet in Nederland thuishoorden.

Bij al deze echtparen is het later niet meer gekomen tot een echt hartelijke relatie tussen de Hollandse ouders en de Indische of Molukse echtgenoot. Een triest dieptepunt vormt het relaas van Janneke, die zelfs alle banden met haar ouders verbrak:

Maar dat je d'r niet voor openstaat en niet kijkt van god het is toch wel een aardige jongen, dat neem ik ze verschrikkelijk kwalijk. Dat. Ja, en het maar doorgaan met je eigen vooroordelen. En botheid. En ik laat mijn man niet blijvend maar steeds maar weer beledigen. Hier komt geen verandering meer in. Ik moest het onder ogen zien. Dat dat nooit verandert. (...) Maar het heeft heel veel pijn gedaan. Héél veel pijn. (...) bij het overlijden, op de begrafenis van mijn moeder, ben ik er niet naartoe gegaan. (Hollandse vrouw, 65 jaar)

De drie oudere echtparen in deze categorie verloofden zich in de vroege jaren vijftig. In die tijd was de repatriëring nog in volle gang en waren de denkbeelden die in het koloniale kastensysteem waren ontstaan, nog steeds actueel. Waarschijnlijk is deze categorie van afwijzingen te herleiden tot de koloniale figuratie waarin huwelijken van een blanke vrouw met een donkere man werden afgekeurd als een onaanvaardbare inbreuk op het raciale kastensysteem. In Nederland was in de jaren vijftig het stigma op een dergelijk huwelijk nog niet verdwenen. Dit zou kunnen verklaren waarom deze categorie afwijzende reacties onder de oudere echtparen wel voorkomt bij echtparen met een Hollandse vrouw en niet bij echtparen waarvan de man Hollands was.

B. Afwijzing van uitheemse schoondochter: 'Ze kent het land niet'

Er zijn twee gevallen waarin de moeder van een Hollandse man moeite heeft met de echtgenote van haar zoon omdat ze onbekend is met een andere cultuur. Deze categorie lijkt veel op de vorige, maar verschilt doordat het in beide gevallen gaat om relatief jonge stellen, waarvan de Indonesische vrouw pas veel later naar Nederland gekomen is dan de meeste Indische Nederlanders: respectievelijk in 1978 en 1990.¹⁵ Deze vrouwen spraken nog geen Nederlands toen ze kennismaakten met hun Hollandse schoonouders, wat de communicatie heeft bemoeilijkt. In beide gevallen wordt de vrouw wel meteen geaccepteerd door de Hollandse vader, terwijl de moeder er wat meer moeite mee heeft. Het motto is ontleend aan een uitspraak van Sander, een Hollandse man:

Mijn moeder was eigenlijk een beetje tegen: 'ze kent het land niet, ze kent de taal niet, ze kent de gewoonten niet.' (Hollandse man, 46 jaar)

Behalve de communicatieproblemen was er nog een misverstand, waardoor Sanders moeder zijn vrouw aanvankelijk afkeurde. Zij dacht aanvankelijk dat Sander een Indonesische prostituée had ontmoet. Sanders moeder was niet de eerste die een dergelijke voorbarige conclusie trok. Eerder kwam al de Hollandse gedachte ter sprake dat Indische Nederlanders een product van 'inlandsche veilheid' zouden zijn.

Deze afwijzende oordelen hoeven niet blijvend te zijn. De moeder van Sander heeft, zij het pas na jaren, uiteindelijk een hartelijk contact opgebouwd met haar schoondochter. Het keerpunt in de relatie was haar bezoek aan Sanders schoonfamilie in Indonesië. Bij het andere echtpaar is geen verbetering opgetreden in het contact.

C. Moeizame acceptatie, maar niet om herkomst: 'Het Indische vonden ze niet erg, maar...'

Een derde categorie van afwijzingen door Hollandse ouders betreft die aanvankelijke reacties waarbij de ouders het geen probleem vinden dat de partner een andere huidkleur of herkomst heeft, maar bezwaren hebben om andere redenen. In deze gevallen denken de ouders om verschillende redenen, die niet specifiek zijn voor etnisch gemengde huwelijken, aanvankelijk dat het huwelijk geen succes zal worden. Eén geval betrof een Hollandse vrouw die lichamenlijk gehandicapt was en zwanger werd van een Molukse man. De Hollandse familie regelde met hem dat hij haar zou trouwen, maar als de verzorging van zijn vrouw hem te zwaar zou blijken, zouden ze hem een scheiding niet kwalijk nemen. Bij de andere twee echtparen werd het leeftijdsverschil tussen de partners te groot geacht voor een gelukkig huwelijk: een Hollandse vrouw met een tien jaar oudere Indische man, en een Hollandse man die ging met een zestienjarig Indisch meisje. In al deze gevallen zijn de bezwaren verdwenen en wordt de schoonzoon of -dochter positief gewaardeerd wanneer het huwelijk stand blijkt te houden.

D. Probleemloze acceptatie: 'Mijn ouders keken niet naar kleur'

In de vierde categorie accepteren de ouders hun Indische of Molukse schoonzoon of -dochter gewoon als de keuze van hun kind. In de volgende uitspraak, illustratief voor deze categorie, beschrijft een vrouw de reactie van haar moeder op haar Indische man:

Ach ze keek nooit naar kleur. Als ie maar aardig was. (Hollandse vrouw, 63 jaar)

Aan een dergelijke reactie kan een bewuste kosmopolitische overtuiging ten grondslag liggen, maar vaker wordt er helemaal niet stilgestaan bij de

herkomst van de partner. In totaal kunnen zes echtparen, waarvan twee oudere echtparen, in deze categorie worden ingedeeld. Bij drie echtparen in deze categorie, alledrie met een Hollandse man, overheerste de blijdschap over het feit dat hun zoon opbloeide door zijn nieuwe relatie.

E. Positief stereotype: 'Mijn ouders waren er al mee vertrouwd'

De laatste categorie van Hollandse reacties op een Indische of Molukse schoonzoon of -dochter betreft gevallen waarin de Hollandse familie al langere tijd bekend was met mensen van Indonesische afkomst. In deze gevallen heeft die bekendheid ertoe geleid dat Hollandse mensen een positief beeld kregen over Indische mensen, waardoor ze positief stonden tegenover een gemengd huwelijk. Positieve reacties die voortkomen uit bekendheid met Indische Nederlanders komen vooral voor in Den Haag. Volgens Wertheim (1947, 5) kende met name het Haagse Bomenkwartier al een generaties lange traditie van vestiging van Indische Nederlanders. Uit de verhalen van twee echtparen uit deze buurt blijkt dat de Indische Nederlanders hier voor de oorlog geworteld waren en goede betrekkingen onderhielden met hun Hollandse burens, en dat de mestiezencultuur er nog volop bloeide:

Dan kwam er echt een gamelan-orkest uit dat straatje en dat streek neer op het middenplein van de Groothertoginnelaan en dan liep de hele buurt uit. En dan hadden ze natuurlijk dus hun originele kledij aan. (...) Voor de oorlog, hier, althans in Den Haag, waren zoveel Indische mensen, dat hoorde helemaal bij het straatleven, en het familieleven. (Hollandse vrouw, 65 jaar)

Bij beide echtparen heeft de bekendheid met Indo-Europeanen in de buurt geleid tot een positieve beeldvorming over de groep, zodat de Hollandse ouders hun schoonzoon¹⁶ probleemloos opnamen in de familie.

In zekere zin is het opmerkelijk dat bekendheid met Indische Nederlanders ertoe heeft geleid dat Hollandse mensen een positief beeld kregen van de groep. In Nederlands-Indië waren de Hollanders immers ook al bekend met Indo-Europeanen, maar daar leidde deze bekendheid niet tot een positief beeld, integendeel. In de kolonie vormden de Hollanders echter een gesloten en kleine minderheid, die grote politieke en economische macht had. Van de gedepriveerde meerderheid ging een constante dreiging uit van opstand en geweld tegen de Hollandse overheersers en het was daarom nodig de sociale afstand te bewaren en te rechtvaardigen met behulp van raciale mythen.

De dreiging van geweld door een gedepriveerde Indische meerderheid was in de Nederlandse samenleving afwezig, en dientengevolge waren de

koloniale noties van raciale segregatie en hiërarchie er minder nodig. Koloniale stereotypen kunnen echter ook in een open, niet raciaal gestratificeerde samenleving een hardnekkig leven leiden wanneer leden van de betrokken groepen weinig of geen contact met elkaar hebben, zoals blijkt uit de eerder besproken reacties (speciaal categorie A). Wanneer daarentegen de condities van een open samenleving samengaan met langdurig contact en wederzijdse bekendheid, is het te verwachten dat de koloniale stereotypen zullen verdwijnen of veranderen. In dit proces kunnen negatieve betekenissen in neutrale of positieve worden omgezet.

Dat zich in het Haagse Bomenkwartier ook geen figuratie van 'gevestigden en buitenstaanders' ontwikkelde (Elias & Scotson 1985), komt doordat de twee groepen in de wijk in de twintigste eeuw al enkele generaties aan elkaar gewend waren. Bovendien was het voor de Haagse Indo's in de eerste helft van de twintigste eeuw niet moeilijk om een netwerk van onderlinge relaties op te bouwen. De Indische immigranten deelden een collectieve geschiedenis en gemeenschappelijke symbolen en waren in staat sociale controle op elkaar uit te oefenen. Tenslotte was het verschil in macht en status tussen de beide groepen in de buurt gering: de Indo-Europeanen die hier woonden waren redelijk bemiddeld en goed opgeleid en hadden een vrij hoge beroepsstatus.

Ook in de 'jonge' groep zijn er drie informanten die vertellen dat hun Hollandse ouders al bekend waren met Indische mensen of Indië, waardoor ze zich een positief oordeel over Indische Nederlanders in het algemeen hadden gevormd. In twee gevallen hadden deze ouders in Indië gewoond of gewerkt. 'Indonesia', schrijft Bagley, 'has penetrated deeply into Dutch consciousness, and has interpenetrated Dutch lives and institutions' (1973, 49). Ook Van Doorn (1995) meent dat de koloniale ervaring in Indië een diepgaande invloed heeft gehad op de Nederlandse cultuur, waardoor Nederlanders een sterke affectieve band zijn gaan voelen met Indië. Jaap, wiens (Hollandse) moeder in Indië is opgegroeid, en die zelf is getrouwd met een uit Indië afkomstige vrouw, lijkt een voorbeeld van deze vervlechting van beschavingen:

Het Indische vind ik wel een deel van de Hollandse cultuur. (Hollandse man, 53 jaar)

Conclusies

De hypothese dat de meeste Indische Nederlanders een voorkeur hebben voor een Hollandse huwelijkspartner wordt in dit onderzoek niet zonder

meer bevestigd. In slechts één geval bleek zo'n voorkeur te bestaan, bij de overige gemengd Nederlands-Indische echtparen werd deze niet aangetroffen. Met betrekking tot de tweede hypothese - de afwijzing van gemengde huwelijken door Molukkers - blijkt er sprake te zijn van een generatieverschil: de afwijzing die de oudere echtparen ondervonden, gold niet voor de jongere.

De derde hypothese wordt door de interviewgegevens bevestigd: Moluks-Hollandse echtparen ondervonden meer Hollandse weerstand dan Indisch-Hollandse echtparen. Molukkers hadden meer dan Indische Nederlanders te maken met negatieve beeldvorming. Hollandse mensen die trouwden met een Molukse partner werden nogal eens geconfronteerd met een vooroordeel van hun ouders tegen een donkere schoonzoon, terwijl Indische partners meestal probleemloos werden geaccepteerd.¹⁷

De gesprekken over Hollandse reacties van onbekenden ondersteunen deze constatering. Dit verschil in reacties is deels te verklaren uit het feit dat de positie van Molukkers in postkoloniaal Nederland sterk verschilde van die van Indische Nederlanders. Repatriërende Indische Nederlanders hadden veelal een hogere opleiding dan Molukkers. Door de aantrekkelijke economie van de jaren vijftig en zestig konden ze hier profijt van trekken, terwijl Molukkers aanvankelijk niet mochten werken en zich terugtrokken in de kampen. Daarnaast waren Molukkers waarschijnlijk door hun donkerder huidkleur herkenbaarder voor Hollanders, zodat zij kwetsbaarder waren voor racistische vooroordelen. Ook heeft de verschillende beeldvorming een rol gespeeld: de beschaafde, bescheiden Indo die graag wilde integreren, werd makkelijker geaccepteerd dan de agressieve Ambonees die streefde naar een eigen Molukse Republiek.

Afwijzing op grond van raciale vooroordelen met een koloniale oorsprong kwam alleen voor bij oudere echtparen. In alledrie de gevallen betrof het echtparen waarbij de Hollandse partner een vrouw was. Dit ondersteunt de vierde hypothese, dat de sterke afkeuring die gemengd huwende Hollandse vrouwen in de koloniale tijd ten deel viel, in postkoloniaal Nederland van de jaren vijftig en zestig nog steeds voorkomt, ook al ontbreken daar (geheel of gedeeltelijk) de factoren die hypogamie in Indië zo ongewenst maakten.

De laatste hypothese behandelde het voortbestaan van koloniale stereotypen in een postkoloniale figuratie. Vooroordelen over andere etnische groepen hebben niet altijd wortels in een koloniaal verleden. Ze kunnen ook voortkomen uit heterofobie (Bauman 1995, 62 e.v.), de angst voor groepen die als 'anders' worden gezien (vgl. Bauman 1995, 62 e.v.). Deze heeft minder te maken met de doorwerking van koloniale verhoudingen dan met een figuratie van gevestigden en nieuwkomers (Elias & Scotson 1985).

Het is voor informanten pijnlijk om te praten over de vooroordelen van hun ouders. Daarom is het moeilijk om precies te ontlede of de vooroordelen die ten grondslag lagen aan de afwijzende reacties van het type 'mijn dochter met een zwarte' te herleiden zijn tot koloniale stereotypen of tot heterofobie. De vader van de enige vrouw uit de jongere groep die met een vooroordeel tegen een donkere schoonzoon geconfronteerd werd, leek eerder wantrouwen te hebben tegenover 'allochtonen' in het algemeen dan dat hij bekend was met de Nederlandse koloniale opvattingen. In de 'late' groep waren ook twee Hollandse moeders die wantrouwend reageerden op hun Indonesische schoondochters met hun andere taal en gewoonten. Omdat de reacties van deze moeders meer beïnvloed werden door angst voor het onbekende dan door koloniale vooroordelen, zijn de reacties van het tweede besproken type ('ze kent het land niet') te scharen onder de noemer heterofobie. Deze observatie komt overeen met de verwachting dat vooral oudere stellen geconfronteerd werden met stereotypen die stammen uit de koloniale tijd.

Het onderzoek geeft echter stof tot nadenken over de continuïteit en verandering van koloniale stereotypen in een post-koloniale samenleving. Zo blijken oude koloniale stereotypen nieuw leven ingeblazen te kunnen worden: het beeld van de Ambonese vechtjas was al in de koloniale tijd ontstaan in het KNIL, maar kreeg nieuwe impulsen door de terroristische acties van Molukse jongeren in de jaren zeventig. In de jaren vijftig en zestig zagen Hollanders het koloniale stereotype van de aantrekkelijke, soepele en muzikale Indo-Europeaan bevestigd door Indo-rockbands, die toen populair waren.

Merk op dat alleen de positieve elementen van het stereotype van Indische jongeren zijn overgebleven: van 'indolentie' is geen sprake meer. De aantrekkingskracht van Indische jongens en meisjes op een deel van de Hollandse jongeren illustreert hoe stereotype beelden kunnen veranderen wanneer de figuratie verandert. Het is niet zo, dat oude stereotypen worden vervangen door geheel nieuwe, maar eerder dat elementen uit het zelfbeeld van de andere groep worden overgenomen, en dat sommige elementen in het beeld van de andere groep benadrukt worden, terwijl andere vergeten worden en verdwijnen.

Dit proces is waar te nemen in de na-oorlogse Hollandse beeldvorming over mensen van Indonesische herkomst. Zo bleken de meeste Hollandse respondenten de beelden over Indische Nederlanders en Hollanders te hebben overgenomen van hun partners, en waren er Hollanders die al vóór de dekolonisatie een positief beeld hadden gevormd over Indische Nederlanders doordat ze in Indië of in hun eigen buurt al kennis hadden gemaakt met Indische mensen. Deze Hollanders vonden Indische Nederlanders over

het algemeen beschaafder en gastvrijer dan Hollanders: twee positieve kenmerken die overgenomen zijn uit het zelfbeeld van Indische Nederlanders.

Om terug te keren tot de stelling waarmee dit stuk begon: geconcludeerd kan worden dat stereotype beelden inderdaad niet alleen maar een element zijn van een collectieve strijd om de definitie van groeps grenzen en sociale verhoudingen. Stereotypen zijn ook een historisch product. In een bepaalde fase van de figuratie ontstaan stereotype beelden als deel van het collectief definiëeringsproces van de machtsverhoudingen tussen groepen. Wanneer deze machtsverhoudingen veranderen, blijven resten van de beelden doorgegeven worden, ook al zijn de oorspronkelijke beelden niet meer functioneel.

Noten

* Dit artikel is een bewerking van mijn afstudeerscriptie (Tuyman 1998). Het onderzoek maakte als stageproject deel uit van het onlangs verschenen promotieonderzoek van Dienke Hondius naar de na-oorlogse aanvaarding en ontwijking van etnisch en religieus verschil in Nederland (Hondius 1999).

1. De relatie met de inheemse adel bleef echter ambivalent, omdat de vorsten in de vroege zeventiende eeuw machtiger waren dan de VOC. Zij keken met afkeer en minachting neer op de gezanten van de Compagnie (Wertheim 1964, 55; Gelman-Taylor 1983, 171). Ook toen eerst de Javaanse, en in de negentiende en twintigste eeuw alle Indonesische vorsten aan het Nederlandse gezag werden onderworpen, regeerden zij hun domeinen formeel in naam van de Nederlandse staat, maar werden nauwelijks gecontroleerd door het gouvernement.

2. In: Lucassen & Willems (red.), 1994.

3. Cleintuar in: Willems (red.) 1990; Van Hoogevest in: Willems (red.) 1992.

4. Cleintuar in: Willems (red.) 1990.

5. In: Lucassen & Willems (red.) 1994.

6. Vergelijk ook Fredrickson (1981,

104), die beschrijft hoe in de Verenigde Staten van de zeventiende eeuw uitzonderlijke seksuele vermogens toegedicht werden aan zwarte slaven, en welke jaloezie dit opriep bij blanke mannen.

7. De oproepen op de Pasar Malam en in de *Moesson* waren goed voor 5 van de 20 echtparen. Van de 29 benaderde echtparen weigerden 9 hun medewerking. Waarschijnlijk speelde hierbij een rol dat de benaderde personen mij en mijn referenties niet of nauwelijks kenden. Zie Tuyman (1998) voor een uitgebreide beschrijving van de gehanteerde methoden en technieken.

8. Wat betreft opleiding, beroep en inkomen is de verdeling redelijk representatief. Hoger opgeleiden zijn iets oververtegenwoordigd: 12 van de 40 personen hadden tenminste hoger beroepsonderwijs gevolgd. De meesten, 21 personen, vielen wat betreft hun laatst beoefende beroep in de categorie 'geschoolde arbeiders, lagere employees en ambtenaren, kleine zelfstandigen', 10 van de 20 echtparen verdienden een modaal inkomen of daaromtrent, en 25 personen verrichtten op het moment van interviewen geen betaalde arbeid (meer). Wat

religie betreft zijn de belangrijkste christelijke stromingen vertegenwoordigd; geen van de informanten hing een niet-christelijke religie aan. 13 van de 20 geïnterviewde paren waren 'niet gemengd' naar levensovertuiging.

9. In: Lucassen & Willems 1994.

10. In: Lucassen & Willems 1994.

11. Dat het totaal daarmee op 15 echtparen komt in plaats van op 14, komt door een dubbel telling: de moeder van één Indische man aarzde enigszins, omdat ze ten eerste liever een Indische schoondochter had gehad, en ten tweede omdat de aanstaande schoondochter geen maagd meer was.

12. Op één echtpaar uit de 'latere' groep na gaat het bij alle geïnterviewde paren om een Molukse man met een Hollandse vrouw.

13. Met 'eerste generatie' Molukkers worden diegenen bedoeld die in 1951 als volwassene naar Nederland kwamen.

14. *Bouwen en Bewaren* 32 (1954), 27: 419. Met dank aan Dienne Hondius, die me op deze artikelen wees.

15. Volgens de door mij gehanteerde definitie van 'Indische Nederlanders' (zie ook Ellemers & Vaillant 1985, 14, 55, en Beets 1994, 68) zijn deze twee vrouwen wel Indisch Nederlandsen, maar het zou in dit geval eigenlijk beter zijn om van 'Indonesische' vrouwen te spreken.

16. Bij één van deze twee echtparen is een Molukse man betrokken, die al in 1934 naar Nederland was gekomen voor zijn opleiding gemeente-administratie. Bij het andere echtpaar was de man een Indische Nederlander, die na de oorlog naar Nederland was gerepatriëerd.

17. Wanneer de Hollandse reacties op gemengde huwelijken worden geordend naar thema en de Moluks-Hollandse en Indisch-Hollandse echtparen worden vergeleken, ontstaat het volgende beeld:

Tabel 1 *Reacties van Hollandse ouders, naar thema en naar groep van de partner (Indisch of Moluks)*

categorie	Indisch	Moluks	Totaal
A. Vooroordeel tegen donkere schoonzoon: 'mijn dochter met een zwarte'.	1	3	4
B. Afwijzing van uitheemse schoondochter: 'ze kent het land niet'	2	0	2
C. Moeizame acceptatie, maar niet om herkomst: 'het Indische vonden ze niet erg, maar...'	2	1	3
D. Probleemloze acceptatie: 'mijn ouders keken niet naar kleur':	5	1	6
E. Positief stereotype: 'mijn ouders waren er al mee vertrouwd'	4	1	5
Totaal	14	6	20

Literatuur

- Amersfoort, J.M.M. van, 'De Ambonezen'. In: Verwey-Jonker, H. (red.), *Allochtonen in Nederland. Beschouwingen over de: Grepatrieerden Ambonezen Surinamers Antillianen Buitenlandse werknemers Chinezen Vluchtelingen Buitenlandse studenten in onze samenleving*. 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1971, 109-142.
- Bagley, C., *The Dutch Plural Society. A Comparative Study in Race Relations*. London (etc.): Oxford University Press, 1973.
- Bauman, Z., *Modernity and the Holocaust*. Cambridge: Polity Press, 1995.
- Berghe, P. van den, *The Ethnic Phenomenon*. New York, London: Elsevier, 1981.
- Blumer, H., 'Race Prejudice As a Sense of Group Position', *The Pacific Sociological Review. Official Journal of the Pacific Sociological Society*. 1 (1958), 3-7.
- Bruins, J.W., 'Het gemengde huwelijk', *Bouwen en Bewaren. Orgaan van de bond van meisjesverenigingen op gereformeerde grondslag in Nederland*. 32 (1954), 26-33. Vindplaats: Historisch Documentatiecentrum voor het Protestantisme in Nederland: Vrije Universiteit, Amsterdam.
- Colenbrander, H.T., *Jan Pietersz. Coen. Bescheiden omtrent zijn bedrijf in Indië. Deel 1*. 's Gravenhage: M. Nijhoff, 1916.
- Cottaar, A. & W. Willems, 'Indische Nederlanders, een ondergeschoven bevolkingsgroep?' In: *Vreemd gespuis*, Anne Frank Stichting. Leiden: Ambo/Novib, 1987, 121-133.
- Doorn, J.A.A. van, *Indische lessen. Nederland en de koloniale ervaring*. Amsterdam: Bert Bakker, 1995.
- Elias, N., *Het civilisatieproces. Sociogenetische en psychogenetische onderzoeken. 1 en 2*. Utrecht/Antwerpen: Het Spectrum, 1982.
- Elias, N. & J. Scotson, *De gevestigden en de buitenstaanders. Een studie van de spanningen en machtsverhoudingen tussen twee arbeidersbuurten*. 's-Gravenhage: Ruward, 1985.
- Ellemers, J.E. & R.E.F. Vaillant, *Indische Nederlanders en grepatrieerden*. Muiderberg: Dick Coutinho, 1985.
- Fredrickson, G.M., *White Supremacy. A Comparative Study in American and South African History*. New York, Oxford: Oxford University Press, 1981.
- Gelman-Taylor, J. *The Social World of Batavia. Europeans and Eurasians in Dutch Asia*. Madison: the University of Wisconsin Press, 1983.
- Goffman, E., *Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity*. Harmondsworth: Penguin Books, 1970.
- Hondius, D.G., 'Etnisch gemengde huwelijken in Nederland na 1945: ontwikkelingen in de tolerantie van het verschil'. In: *Conferentie migratie en minderheden in Nederland, 16e-20e eeuw*. Amsterdam: Stichting Maatschappijgeschiedenis/SISWO, 12 mei 1995.
- Hondius, D.G., *Gemengde huwelijken, gemengde gevoelens. Aanvaarding en ontwijking van etnisch en religieus verschil sinds 1945*. 's-Gravenhage: Sdu Uitgevers, 1999.
- Kaam, B. van, 'Het trouwste deel van Nederlandsch-Indië?' In: *Vreemd gespuis*, Anne Frank Stichting, Leiden: Ambo/Novib, 1987, 108-120.

- Lucassen, J. & R. Penninx, *Nieuwkomers Nakomelingen Nederlanders. Immigranten in Nederland 1550-1993*. Amsterdam: Het Spinhuis, 1994.
- Lucassen, L. & W. Willems (red.), *Het onbekende vaderland. De repatriëring van Indische Nederlanders (1946-1964)*. 's-Gravenhage: Sdu, 1994.
- Marle, A. van, 'De groep der Europeanen in Nederlands-Indië, iets over ontstaan en groei'. *Indonesië. Tweemaandelijks tijdschrift gewijd aan het Indonesisch cultuurgebied*. 5 (1951-1952): 97-121, 314-341, 481-507.
- Mutsaers, L., 'No Limits. New Dutch Musics since the 1950s'. In: SISWO, *Conferentie migratie en minderheden in Nederland, 16e-20e eeuw*. Amsterdam: Stichting Maatschappijgeschiedenis/SISWO, 12 mei 1995.
- Pluvier, J., *Indonesië: kolonialisme onafhankelijkheid neo-kolonialisme. Een politieke geschiedenis van 1940 tot heden*. Nijmegen: SUN, 1978.
- Surie, H.G., 'De gerepatriceerden'. In: Verwey-Jonker, H. (red.), *Allochtonen in Nederland. Beschouwingen over de: Gerepatriceerden Ambonezen Surinamers Antillanen Buitenlandse werknemers Chinezen Vluchtelingen Buitenlandse studenten in onze samenleving*. 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1971. pp. 45-108.
- Steijlen, G., *RMS. Van ideaal tot symbool. Moluks nationalisme in Nederland 1951-1994*. Amsterdam: Het Spinhuis, 1996.
- Tuynman, M.V., *Gemengde Indisch-Hollandse huwelijken: een historisch-sociologisch perspectief*. Afstudeerscriptie sociologie: Universiteit van Amsterdam, 1998.
- Wallerstein, I., *The Modern World-System I. Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. San Diego (etc.): Academic Press, 1974.
- Weber, M., *Methodologische Schriften*. Frankfurt am Main: Fischer Verlag, 1968 [heruitg. Winkelmann, J. (red.); oorspr. uitg. 1921].
- Weber, M., *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie. II: Hinduismus und Buddhismus*. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1923.
- Weber, M., *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie*. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck): 1972 [heruitg. Winkelmann, J. (red.); oorspr. uitg. 1921].
- Wertheim, W.F., *Het sociologisch karakter van de Indo-maatschappij*. Rede, uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar aan de universiteit van Amsterdam op 3 maart 1947. Amsterdam: *Vrij Nederland*, 1947.
- Wertheim, W.F., *Indonesian Society in Transition. A Study of Social Change*. 's-Gravenhage: W. van Hoeve Ltd., 1964.
- Willems, W. & A. Cottaar, *Het beeld van Nederland*. Baarn/'s-Gravenhage: Ambo/Novib, 1989.
- Willems, W., A. Cottaar & D. van Aken, 'Indische Nederlanders. Van marginale groep tot succesvolle migranten?' In: D. van Arkel (red.), *Racisme als mondiaal verschijnsel*. Leiden: Ambo/Novib, 1990, 34-51, 145-149.
- Willems, W. (red.), *Indische Nederlanders in de ogen van de wetenschap*. Leiden: Centrum voor Onderzoek van Maatschappelijke Tegenstellingen, 1990.
- Willems, W. (red.), *Bronnen van kennis over Indische Nederlanders*. Leiden: Centrum voor Onderzoek van Maatschappelijke Tegenstellingen, 1991.
- Willems, W. (red.), *Sporen van een Indisch verleden 1600-1942*. Leiden: Centrum voor Onderzoek van Maatschappelijke Tegenstellingen, 1992.

Willems, W., 'Koloniaal en etnisch: een lonende combinatie. Molukkers, Hindostanen en Indische Nederlanders vergeleken'. In: *Conferentie migratie en minderheden in Nederland, 16e-20e eeuw*. Amsterdam: Stichting Maatschappijgeschiedenis/SISWO, 12 mei 1995.

Wittermans, T., *Social Organization among Ambonese Refugees in Holland*. Amsterdam: Het Spinhuis, 1991.
